

Vejbred brugtes af lægmand som et universalt lægemiddel. »Lægen hos den syge« malet af Julius Exner, 1894.

den pulveriserede plante drysses i bid af gal hund (begyndelsen af 1500-t; 1600-t; 9) eller det pålægges bladene kogt med æggehvite (29). Vejbred var og er især kendt som sårhelende plante (30), knuste blade indgår i plaster på skinnensår (o. 1670; 31), blandet med skorpionsolie og eddike på sår af giftige dyrs bid (Slesvig-Holsten 1757; 32). Lancetbladet vejbred er »det eneste trækplaster foruden grønålsblade, som fattige folk véd at betjene sig af på Skagen« (1787; 33), bøndernes husråd til at rense og læge sår er friske vejbredblade (o. 1800; 34). Fra Bornholm nævnes vejbred 1804 blandt »lutter skønne urter til at uddrage svulsten af ophovne-de lemmer« (35).

»Hundeslik og vejblade er lægesomme« (VJylland; 36), på sår og bullsnek trækker den ene – øvre – bladside (»retten«) betændelsen ud og den anden (»vrangen«) læger (37). Blade af

navnlig glat vejbred er overalt i landet blevet lagt på friske såvel som gamle sår, brandsår, bylder, bulne fingre, syge læber etc. (38), planten var bestanddel af Timgårdskonens (d. 1917) plaster på »pilrådden tommelfinger« (39), af urten »Guds håndsbred« (vejbred?) lavede Egelundkonen NVFyn en salve der kunne læge de værste sår og skrammer (40). Friske eller tørrede vejbredblade anvendes meget til at standse blødninger (Himmerland o. 1900), sår og rifter vaskes først med brændevin og pålægges derefter vejbredblade (VJylland o. 1880) (41). Plantens saft desinficerer sår og hindrer blodforgiftning, læger skinnensår (42), man binder de friske blade på gamle folks ulægelige bensår (Læsø o. 1890; 41), småsår gnides med brændevinsudtræk af rodterninger (Svendborgegnen o. 1850; 42), hævelser bades med afkog (MFyn; 43), lancetbladet vejbred er endog gnedet på

Vejbred virkede fremmede på fordøjelsen. Tegning af Wilhelm Marstrand.

træers brandsår og en klud derefter bundet om stammen eller grenen (o. 1800; 44).

Rindende øjne bades med te af vejbred, rude og rose (45) eller pålægges de knuste blade (NV-Sjælland; 46). Om sommeren går en og anden med et vejbredblad på solskoldet underlæbe (Skernegnen o. 1880; 47). Myggestik gnides med eller pålægges frisk vejbredblad (Rømø, Fyn; 48), de grønne blade anbringes i skridtet for hudløshed (Sønderjylland; 42), lægges på eksem (Fyn; 49) og ringorm (50). En te af roden drikkes mod hæmoroïder (ØMøn; 15).

Blade og frø af glat vejbred er anført i farmakopeen 1772; urten sælges stadig på apoteker.

For alle kvægets sygdomme: vejbredknopper og røllike kogt i eddike (1732; 51), mælkeafkog af blomsterne (52). Frøene indgik i middel for koens blodpis, de blandes med grøn boghvede i brød og gives mod dysenteri, drysset på smørrebrød driver det efterbyrden ud (53). Ko med diarré får vandafkog (begyndelsen 1800-t; 54), kalven plantens rod og top i sødmælk (Thy 1802; 55).

Vejbred er givet for hestens luttetstal, indgår i råd for dens krop eller kværke og halsbetændelse, blade af glat vejbred lægges under seletøjets rygpude, når hesten er »brudt« (o. 1880; 56) og knust vejbred blandet med pulveriseret agern, hvor den blev brændt for spat (1700-t; 57).

Frøene er bestanddel af middel mod fåresygdom og -død; vejbred, matrem, sod og salt gives lam mod stivkrampe (1627) (58). I Jylland gives får med diarré en te af frøene (34).

Færøerne: mælkeafkog af strand-vejbrede rod drikkes mod diarré, roden kogt i vand for gulstot (o. 1800; 59). Glat vejbred »har kraft til at rense og læge gamle sår« (1800ff), bladene lægges på sår (60), te af glat vejbred drikkes for udeblevet menstruation (61).

LITTERATUR: (1) 343 12f,108f jf. 248f; (2) 15 6 jf. 11; 26,30,32,35f,39,43,53,62,67 jf. 69; 97; (3) 348b 27,37,43; 348c 105; (4) 841 1577,29; (5) 1004b 182, 191; (6) 488 o 210; (7) 634 12317; (8) 488 o 140f; 1008 4,1916,531f; (9) 665 l 149a; 902d 4; (10) 488 o 110f; 328f 2,85f (11) 739 1,641; (12) 488 o 133,219; (13) 790 1,1941,248; 380 nr. 23,1967; (14) 488 o 116; 328f 1,47; 282 12; (15) 161 1906/23:625; (16) 885 28, 1952,15; (17) 488 o 194; 865 199; (18) 278 2,1929, 127; (19) 488 o 163; (20) 634 12022; (21) 107 1946; (22) 82 79,85,87; (23) 161 1906/23:3400,1450,833; (24) 182 4.2,485; (25) 865 195; (26) 488 o 81,126; 328f 2,81; (27) 328f 2,126; (29) 327 15 jf. 739 1,1796, 644; (30) 227 nr. 29 & 31,1962; (31) 412 72; (32) 677 1757,687; (33) 681 113; (34) 739 1,1796,641; 398 1806,138f; (35) 834 38; (36) 228e 3,1024; (37) 488i 4,612; 783b (Viborgegnen o.1870); 305 186; 865 189; 914 1,249 (Røsnæs); (38) 161 1906/23:1042,1753, 2058,2224,2667; 806 234; 519 115; 830 5,72 og 12,39; 239 1894,110; 634 12191 og 17923 (Læsø o.1900), 12951 (Rømø), 12263 (ØFyn); (39) 328f 2,229; (40) 1008 23,1936,695; (41) 634 12077,12191,17923,19188; (42) 107 1946; (43) 634 12180; (44) 924 1,1798,259; 675 2,1799,7; (45) 488 o 214; (46) 305 186; (47) 634 12248; (48) 634 12951; 107; (49) 634 12162; (50) 488 o 313 sml. 244; (51) 665f 132,197f; (52) 83 212; (53) 83 170,174,256; (54) 161 1909/3 B 4; (55) 999 70; (56) 510 6,220; (57) 83 93; (58) 83 292,294; (59) 739 1,1796,644; 518 1800,180f; (60) 518 1800,180; 752 94 jf. 94 4,1870,54; (61) 752 27.

NÆRINGSMIDDEL, ISÆR STRAND-VEJBRED; FODER

Frø af vejbred er i jernalderen rimeligvis blevet indsamlet til menneskeføde (1).

De såkaldte bladkager bages på bl.a. vejbredblade (SJylland; 2). Helt unge blade kan spises som gemyse med smør eller margarine og nydes rå som vildsalat; af knuste blade blandet med kartoffelmos, smør, æg m.m. kan koges eller steges »vejbredboller« (Danmark?; 3). Tørrede vejbredblade blev under sidste verdenskrig brugt som teerstatning (4).

1796 gives en udførlig skildring af strand-vejbrede indsamling og anvendelse som køkkenplante i det sydvestlige Jylland (5):

Sut er en så populær spise, at bemidlede folk i 1-2 miles afstand fra voksestederne opkøber dem og betaler mere end for blomkål. Bladene

koges som de er eller efter et par udblødninger i koldt ferskvand, »derefter tilberedes de så fedt eller magert, som enhvers smag behager – dog uden salt, for det behøves ikke. Smagen ligner ikke hvidkål, ej heller blomkål, men nærmer sig mere velkogt grønkål, omend noget skarpere, men tillige behagelig og let fordøjelig, således at enhver regner det for en sund og lækker mad«. Den bedste *sut* skæres om foråret; »fra begyndelsen af maj og til sidst i juni tror marskbønderne, som gerne vil leve godt, at de ikke

kan have deres gode venner med tilbørlig agtelse uden at der findes *sut* mellem deres 5 á 6 retter«. Fattige husmandskoner, enker og børn henter hver morgen ved lavvande så mange blade, de kan bære, og sælger dem skæppevis »med løst mål«; mange snese, ja mange hundrede fattige mennesker tjener på den måde til deres levebrød i to–tre måneder »alene ved at levere *sut* til de riges køkken«. Folk fra andre egne, der første gang får serveret bladene, tror ofte, at det er græs. Hos en marskbonde fik tjenestefol-

Kanariefugl fodres med »kæmper«, frøstande af vejbred. Maleri af C. Schleisner, 1871.

kene opkogt *sut* og alle spiste med god appetit, men dagen efter krævede en fremmed karl at blive løst fra pladsen: »a frygter for hø i vinter, da vi åd græs i går!« (sml. nedenfor). Forfatteren anbefaler at føre denne urt eller dens frø fra marsken til plantning og såning på hele vestkystens tørre og sandede strækninger. Som eksempel nævnes en driftig husmand, der anbragte suttørv i en indhegning bag havediget, de blev daglig stænket med saltvand, og herfra solgte han *sut* fra tidligt forår til langt hen på efteråret, andre gjorde efterhånden det samme.

Tilberedes med smør og sukker og spises som salat, »de er behagelige at spise, hjælper til madsens fordøjelse og modvirker forstoppelse« (indberetning 1743 fra Ribe amt; Rigsarkivet).

Bladene spises af marskboerne som *gut* eller *gyner* i langkål (1794; 6).

Et ordsprog optegnet o. 1700 lyder: Der vokser ikke *sudde* i hver mands have = alle kan ikke være lige lykkelige (7).

O. 1800 skrives, at de unge blade om foråret i det vestlige Jylland spises som (grøn-)langkål eller syre; den fligbladede vejbred (*Plantago coronopus*) med stærkt delte gråfildede blade, der også er hyppig på strandenge, dyrkes nogle steder (Danmark?) til brug som salat (8), på Færøerne er strand-vejbred lidt bitter, hvilket skal skyldes strandtågen (9).

I husholdningen bliver *sojkålen* hakket, kogt og stuvet som grønlangkål eller spinat til flæsk; tilsat unge blade af vild kommen (i stedet for grønkål) fås en frisk og kraftig suppe (10). Planten var omkring sidste århundredskifte en almindeligt benyttet grønsag og er stadig – således på Manø og Rømhø – en yndet spise (11), – »jeg skal ud og skære *sut*«. I Ballum samler børn sækkevis af *soj* til salg (12), »endnu er der i marskbyerne ældre folk, som finder, at stuvet *søjer* er en delikat middagsret« (13). Fra Rejsby mellem Ribe og Skærbæk tager mange beboere i maj-juni til vadehavet for at plukke *sorrer*, som kan være både strand-vejbred og den lignende mere velsmagende strand-trehage (*Triglochin maritimum*), der spises som grønlangkål med kogt flæsk og evt. brunede kartofler og løg – samt en dram (14).

De mange unge karle og piger, som tidligere drog fra Midt- og VJylland til pladser i marsken, havde svært ved at vænne sig til smagen. En karl forlod pladsen allerede andendagen og sagde ved hjemkomsten: Dernede lever de af græs! Vi fik *søjkål* den første dag, opstuvet den næste – så tænkte jeg: hvis du skal ha' græs for at slå græs, er det nok bedst at rejse hjem! (13).

Ged på græs tegnet af S. Simonsen i »25 Billeder for Børn« af Christian Winther, 1875.

Lancetbladet vejbred anses af landmanden for at være et særdeles godt foder til får og geder og sås nogle steder (i Danmark?) på enge (1796; 8). Dyrkningsforsøg omtales 1850 (15). Strand-vejbred er på syltunge et saftigt og godt heste-, kvæg- og fårefoder; frøene af glat vejbred ædes af sangfugle (1806; 9), dens frøbærende aks indsamles til kanariefugle (16). Vejbred »lader den gode Gud vokse langs vejene, småfuglene til glæde, de lidende mennesker til husværelse« (17).

Strand-vejbred kan binde flyvesand og således bidrage til landvinding (1806; 9).

På Færøerne har man brugt lancetbladet vejbred til bejsning af uldtøj, der skulle farves grønt (o. 1780; 18).

LITTERATUR: (1) 498 1958,107; (2) 328g 162; (3) 712 51; (4) 790 1,1941,248; (5) 71 9,1f,6-10; sml. 885 41,1966,169-72; (6) 71 3,369f; (7) 520 76; (8) 739 1,642-44; (9) 398 1806,138-40; (10) 634 13338, 13358,12698; (11) 634 12060,12457; (12) 634 12951, 14895; (13) 634 11500; 854 20,1958,79f; (14) 455 26/6 1966; (15) 514 1850,121f; (16) 228e 3,1024; 161 1906/23:2224 mfl.; (17) 684 203; (18) 873 149; 518 1800,180.

BØRNELEGE, VARSLER

To drenge slås med hvert sit lange blomsteraks af glat vejbred og den, hvis stilk holder længst, vinder gerne en knap (Falster o. 1850; 1), jf. navne s. 68; når den ene parts stilk taber »hovedet«, har den anden vundet (2); på Fyn og Bornholm kaldes legen at slå *munke*, at *munkas*, *kjæmpa* (3), sml. blåmunke s. 219, engelskgræs bd. 3.

Ved Guldborg Lolland er lancetbladet vejbred set brugt til at »skydevåben« *klap-óm*: aksbærende stængel bøjes i en løkke, således at det korte aks omsluttes; når med et ryk trækkes i løkken og resten af planten fastholdes med den anden hånd, slynges det løsrevne aks et par meter fremad – gerne i hovedet på en kammerat (4).

Børn »malker« glat vejbred, idet en lukket hånd klemmer langs frøakset og fyldes med frø og avner (Drejvø o.a. steder; 5), sml. skræppe bd. 2.

To børn holder i hver sin ende af bladstilk og trækker den over; den, som har de fleste udragende trævler (karstreng), får et samtidigt ønske opfyldt (ØSjælland), tallet viser, hvor mange år der går før ønsket opfyldes (Fyn); bladstilkens rives af ved roden, trævlernes tal viser, hvor mange kærester man får før den rette kommer, hvor mange kærester man eller en anden har (Sønderjylland, Fyn) (4):

Træk kun, hvis din samvittighed er ren.

Jeg trækker for mig selv; nu, spå mig, vejbred!

– Jeg vidste det – selvfølgelig kun én!

Johs. Boolsen (6).

På samme måde spås, hvor mange børn man vil få, når man er blevet gift (7): trævlerne på stilkens i hånden = antal drengebørn, ved roden = pibebørn (Lindelse Langeland o. 1900; 8), sml. rajgræs bd. 1; trævlerne trækkes forsigtigt op gennem bladpladen for at afgøre, hvor mange børn der bliver levedygtige, dvs. ikke brister før bladets spids, men »det er sørgeligt mange, der omkommer som aborter på halvvejen« (9)

– tilendeførte bladribber: antal kærester (Fejvø; 4).

De udragende trævler viser også, om man bliver enke eller enkemand (Sundeved o. 1880; 10) og antal resterende leveår (NVFyn; 4). – Pigerne kan prøve karestens troskab: de slår tre gange med stilken mod en anden venindes hånd, går stilken ikke itu, bliver han hende tro – og vice versa (Fyn; 11).

Klog mand i Åby ved Åbybro påstod, at med et vejbredblad lagt under hovedet var man sikker på at vågne til bestemt tid næste morgen (12).

Færøerne: mens man St. Hans aften tænker på, at man vil vide, hvad man skal foretage sig året ud, få den elskede osv., pilles støvknapperne af lancetbladet vejbred og akset ligger natten over tæt ved ens krop eller mellem skjorte og trøje, ved brystet etc.; er næste morgen groet nye støvknapper frem, vil det tænkte eller ønskede ske (1800; 13). – Vil man, at en mand og pige skal blive forelsket i hinanden og gift, skal man få først den ene part og siden den anden til at røre ved eller modtage denne plante, men uden at de aner noget om det (14).

LITERATUR: (1) 308b 56; (2) 830 5,1885,72; 161 1906/23:2224; (3) 830 6,1886,205; 153 5,1931,65–69; 854 23,1962,20f og 22,1960,51,57f,73 sml. 689 1,123, 304,778f,801; (4) 107 1949; 885 2, 61 (Flensborg); (5) 634 14794; (6) 88 27; (7) 624c 48; 520 41; 161 1906/23:2057 m.fl.; (8) 634 12304; (9) 725b 2/11 1947; (10) 634 13408; (11) 830 8,1887,57; (12) 488i 6.1,250; (13) 518 180; (14) 752 110.

Tegning af C. Aagaard i Chr. Richardt og G. Rode: »Fortællinger og Vers for Store og Smaa«. Kbh. u. å.